

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԼՐԱԳԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Լրագրիս միջոցով որ և իցէ մասնաւոր յայտարարութիւն տպել տվողը պէտք է վճարէ ամէն 4 տառի համար 1 կոպէկ արծաթ:

Հրատարակում է ամէն չարաթ օր, մի մի թերթ: Տարեկան բաժանորդագրութեան գինն է 7 ռուբլի:

Ճ.Բ. ՏԱՐԻ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 27 1869 ԱՄԻ

№ 30.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Առաջիկայ 1870 թուականի Մեղու Հայաստանի քաղաքական լրագիրը ստանալ ցանկացողները կարող են դիմել ուղղակի խմբագրատուն կամ Համարձում Էնֆիաճեանցի մաղաղիան, Գոլովինսկի սրբոսպետի վերայ, գեներալ Արծրունու գալերէումն, և կամ պ. Ս. Ալաղաթեանցի գրավաճառանոցը: Տարեկան բաժանորդագրութեան գինն է եօթն ռուբլի. կէստարեկանը չորս ռուբլի: Տուն հասցնելու և փոստայի ծախքը խմբագրատան վերայ է:

Ծանօթ. Մինչև ցայժմ ճիշդ տեղեկութիւնք չունենանով Մեղուի ստորագրողաց թուի վերայ, ըստ որում մեր յայտարարութիւնն ևս ուշացրել էինք նորա չարունակութեան մասին, առաջիկայ տարուայ

Մեղուի առաջին համարը չենք ցրուիլ, այլ կ'սպասենք մինչև փետրվարի մինը: Եթէ մինչև այս որոշեալ միջոցը ստորագրողաց թիւը բաւականաչափ կ'լինի, կ'արունակենք Հրատարակութիւնը, իսկ եթէ ոչ, իւրաքանչիւր բաժանորդագիր, որ հատուցած էր դրամը, յետ կ'ստանայ այն և Մեղուն կ'դադարի:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ:

Ֆրանսիոյ 10-ին դեկտեմբ. Ֆրանսիական կառավարութեան մը զգալի է կրկին յետադիմութիւնը: Եւգենիա կայսերու հուգալտից յետ, Նապոլէոն Երրորդը սկսում է փոքր առ փոքր յետ քաշվելու ազատութեան ճանապարհից, որով կարծես նա կ'ամենում էր ընթանալ: Օլիվիէի նախադրութիւնը այժմ երկբայական բան է երևում, որովհետև, ինչպէս հաւատարմացնում են, կայսերու հին յայտնելէ, որ ինքը երբէք

չի տալ իր հաւանութիւնը, Օլիվիէի նախադրութեան մասին: Ընդհանրապէս, ինչպէն երևում է, Եւգենիան շատ դժգոհ է իր ամուսնու քաղաքականութեամբ և խոստումներով, որ արել է նորա բացակայութեան ժամանակ: Ռուսերի բարեկամները շատ հակառակութիւն են ցոյց տալիս Օլիվիէի նախադրութեան և արդէն խօսում են, որ Օլիվիէն սկսում է կորցնել կայսեր համակութիւնը և հաւատարմութիւնը: Ռուսերը հաւատարի են, որ արդէն հասնել է այն ժամանակը, երբ ինքը կրկին հանդէս դուրս կ'գայ, իբրև քաղաքական գործող անձն: Եմիլ Օլիվիէի կայսեր ուղղած նամակը, ուր նա նոր նախադրութիւն կ'ազմելու կարելութեան պատճառներն է ցոյց տալիս և իր հրատարակած նախադրի նշանակութիւնը, կարծես ոչինչ ուղղութիւն չտուին գործքին: Կայսրը ներկայացրեց այս նամակը նախարարներին, որոնք օգուտ քաղեցին այս դէպքից, որ ցոյց տան կայսեր, թէ որքան թոյլ է բազմութիւնը, որի վերայ յոյս է դրած Օլիվիէն: Այն հալածանքը, որոնց վերջին սերը սկսան ենթարկվել շրջաբերական հրատարակութիւնքը, վերաբերում են կայսերու հուգալտիցութեան, և թէև շատ լրագիրներում հրատարակվեցաւ, թէ կայսերու հին դիտաւորութիւն ունի իրան հի-

ուս պահելու քաղաքական դործերից, միայն նրանց ոչ ոք հաւատ չէ ընծայում իսկապէս : Մանաւանդ հետաքրքրական է այն իրողութիւնը, որ—տուրքերի բարձրանալու շարունակութիւնը, որ սկսվեցաւ նոր ազատ նախարարութեան կազմվելու լուրի հետ, դարեցաւ : Կարծես, կայսեր և Ֆորկադի ազատամիտ ճառերը փոքր հաւատ են զըտնում :

Անգղիա. Տիեզերական ժողովը, որ հրաւիրեց Պիոս Թ. Հռովմում, արդէն առաջ բերեց երկու հակաժողովներ : Ահա ինչն գրում այս մասին Լոնդոնից 26-ին նոյեմբերի Կէօնի լրագրին : Այսօր բացվեցաւ Նէպոլում հակաժողովը, որ կազմված է ազատամիտ անձինքներից, և Լոնդոնում հակաժողով բողոքականներից. վերջինը, յայտնի բան է, շուտով կ'ցրուի էլ այնպէս, ինչպէս պատահամբ ժողովի էր : Սորա անդամների մէջ ամէնից աւելի են սկովտացի եկեղեցականների ներկայացուցիչքը. նոյա սկզբնական նպատակն էր աղօթել Աստուծոյ աւետարանի տարածման համար Սպանիայի, Պորտուգալիայի և Իտալիայի մէջ. իսկ այժմ նոքա աւելացնում են այդ աղօթքի մէջ և այն, որ Աստուած լուսաւորէ Հռովմում ժողոված կաթոլիկ հովուապետներուն, յայտնի բան է, ոչ Դիւպանլուի կամ Դէլինգէրի, այլ Կոմմինգի ոգով : Այս աստուածաբանութեան սկովտացի երիցական վարդապետը կ'կարգայ երկու քարոզ, որոնցով նա կամենում է բարոյապէս ջնջել պապութիւնը, որովհետեւ պապը չնրեց նրան իր վարդապետութեան ճշմարտութիւնը քաթոլիկ եկեղեցու Հռովմում ժողոված հովիւների առաջին ապացուցանելու և ասելու քարոզ այն նպատակով : որ դարձնէր նրանց ճշմարտութեան ճանապարհի վերայ :

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն :

Մենք հաղորդել էինք մեր յարգոյ ընթերցողներին Սրբազան Խրիմեան Մկրտիչ Սրբաբազան հօր Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարք ընտրվելը նոյնպէս և նորին Բարձր Սրբազնութեան Տրապիզոն դալը և այստեղ եղած ընդունելութիւնը : Նորին Բարձր սրբազնութիւնը Տրապիզոնից շոգենաւով, որ Տաճ-

կական կառավարութիւնը իր կողմից ուղարկել էր Նորին Սրբազնութեան ճանապարհորդութեան համար, մուտ գործեց Կ. Պոլիս. ուր բոլոր հայ հասարակութիւնը մեծ յարգով, պատուով և հանդէսով ընդունեց նրան : Նորին Սրբազնութեան անձնաւորութիւնը բաւական ծանօթ է բոլոր հայ հասարակութեանց, մանաւանդ նրանց, որոնք տեսել են նրան իրանց մէջ և միմիկար վերջին Նորին Սրբազնութեան կարճատև ներկայութեամբ, ականատես լինելով նրան և լսելով նորա եռանդոտ և սրտառու ջանքերը :

Նորին Բարձր սրբազնութիւնը իր նշանակութեան տեղը հասնելից յետ պատիւ է ունացել ներկայաւանդ վեհապառ Սուլտանին, որ առանձին սիրով ընդունել է նրան, ինչպէս հաղորդում են : Յետոյ ներկայացել է մեծ վեզիրին, որ, սիրալիք ընդունելութիւն անելից յետ, յայտնել է Նորին սրբազնութեան իր ուրախակցութիւնը Նորա ընտրութեան մասին և թէ իրան բոլորովին այլապէս էին ներկայացրել Նորին Սրբազնութեան անձնաւորութիւնը :

Տարակոյս չ'կայ, որ բազմաշխատ Խրիմեան Սրբազան Հայրը աւելի օգտաւէտ կ'լինի իր նոր պաշտօնի մէջ մեր խեղճ Տաճկաբնակ եղբարց համար, որոնք շատ Նորին Սրբազնութեան նման սրտացաւ և աշխատասէր Հովիւների կարօտութիւն ունին :

— Հաղորդում են նոյնպէս, որ վեհապառ Սուլտանը բարեհաճել է հաստատելու Ազգային Սահմանադրութիւնը, որ քանի տարի է, վերաքննութեան մէջ էր և ազգային վարչութիւնը այսպէս ժամանակաւոր խառն ժողովից կախումն ունենալով, ինչպէս լուսմէնք, շատ աննախանձի վիճակի մէջ էր : Տարակոյս չ'կայ, որ թէ Սահմանադրութեան հաստատութիւնը և թէ Նորին Բարձր Սրբազնութեան Խրիմեան Մկրտիչ Սրբազան հօր պատրիարքութիւնը կ'կազմեն նոր տարեդարձ մեր Տաճկաբնակ եղբարց վիճակի բարելաւութեան մէջ :

Մեղուի հաշիւը

Միշտ սովորութիւն ունեցել ենք տարուան վերջին Մեղուի հաշիւը տալու, և աւելորդ չենք համարում այս տարի ևս նոյն սովորութեան հետեւելու : Բայց ի՞նչեմ ա-

սում, ի՞նչ հաշիւ, ում և ինչո՞ւ համար. մի՞թէ ծիծաղելու համար գրենք մեր հաշիւը : Հաշիւը այնտեղ կ'լինի, որտեղ գումար է շարժում և ծախք է լինում, բայց ուր մարդիկ ստիպւած են առանց դրամի գործ կատարելու. էլ ի՞նչ հաշիւ կ'մնայ տալու. կարծեօք ոչինչ : Իրաւ է միայն ծախքը կարելի է ցոյց տալ. բայց ոչ արդիւնքը, որ իսկապէս բնաւ չէ եղել : Մեղուի ծախքը յայտնի է, որ իւրաքանչիւր տարի մօտ 1200—1300 ուրբի է. և կարծումք, որ սրանով Մեղուի այս տարուան հաշիւը վերջացրինք, իսկ արդիւնքը շատ հեշտ է որոշել, հարկաւոր է միայն վերոյիշեալ ծախուց գումարի առաջ դնել մի — և կանէ—1200 : Եւ անշուշտ այս հաշիւը գոնէ կ'իսով չափ ճիշդ է : Ահա այս է մեր մի ազգային լրագրի վիճակը այսօր, անշուշտ նոյն է և այլ հայ լրագիրների և օրագիրների վիճակը ըստ մեծի մասին : Ի՞նչ արած.— կ'լինի մեր պատասխանը, այդ մեր ճակատագիրն է. Աստուծոյ կամքն է մեզ համար այսպէս : Յայտնի բան է Աստուած ամէն բան մեզ համար պէտք է հոգայ, նա լաւ գիտէ մեր կարիքը : Մենք նստենք բերաններս բաց ու հուպ աւենք, յօրանջենք, քնենք, ուտենք ու խմենք գինի, Աստուած մեր բանը կ'չլինի : Ի հօրկէ մեզանից շատերը այսպէս կ'սան :

... Մենք խեղճ ենք, տգէտ ենք, առուտուր չ'կայ, գործ չ'կայ, դրամ չ'կայ. այս ևս երեւի Աստուծոյ կամքն, հալած մի անգամ նա կ'ողորմի մեզ, և իր առատ պարգևները ձրի կտայ մեզ . . .

... : Չէ, իմ սիրելիք. Աստուած շատ ողորմած է, նա արդէն առել է մեզ ամէն բան բանականութիւն, խելք, միտք, մարմնաւոր առողջութիւն և ամենայն ընդանակութիւնքը, որ հարկաւոր են մարդուս այս աշխարհիս և միւս կեանքի ամէն կարեւոր պիտոյքը հոգալու համար : Աստուած մեզ էլ հաւասարապէս, ուրիշների հետ, պարգևել է ամէն բարիք, մնացածը մեզնից է կախված : Ինչից է, որ այսօր լուսաւորեալ ազգերը վայելում են ուսման այն պտուղները, որոց վերայ մենք հասկացողութիւն անգամ չունենք, որ մենք ներկայումս երազել անգամ չենք կարողանում : Որովհետեւ նոքա իրանցից կախուածը անում են, իրանց բոլոր կարողութիւնքը և ընդունակութիւնքը գործ դնելով և մշակելով, այն ինչ մենք հան-

դարա նստած, ընկղմած սիրարիտական կեանքի մէջ, անգործութիւնը և ծուլութիւնը կամ թիւր տշխատանքը պաշտում: Ուրիշները իրանց լուսաւորութեամբ բնութեան են տիրում, բնութեան ամէն բարիքից օգուտ են քաղում, մենք չ'զիտենք հոգալ և ոչ անգամ մեր ամենակարեւոր պիտոյքը, մեր ընտանիքն անգամ-կառավարել: Ամէն բարօրութիւն մտաւոր զարգացումից, հոգեւոր կարողութեանց մշակութիւնից է առաջանում: Մեր ուսումնարանները ինչպէս երևում է անկանոն, անկարգ են ըստ մեծի մասին, անմիջոց և մեր համար մի երկրորդական բան, օրագիր, լրագիր, սուպարան, այս լուսաւորութեան գլխաւոր գործիքները, բոլորովին—բարձի թողի արած, կարդալը գրելագրութիւն համարված. էլ ինչ ով է չայտնվում մեր աշխատանքը ինչով պէտք է հասնենք կատարելութեան, որին ցանկանում ենք ամենայն հոգով: Ուրիշ ազգերի մէջ այս ամէնը զարգացած, ծաղկած ու առաջ են դնում և պարարտացնում են նոցա մտաւոր և հոգեւոր կարողութիւնների անդատանքը, մերը ընդհակառակն երաշտութեան մէջ է և օրից օր անապատանում են մեր ամէն կարողութիւնը: Սխալվում ենք և մեղանշում, ասելով, որ նիւթական միջոց չունենք. ինչպէս չունենք: Եթէ ունենք դրամ մի ձկան համար երեք կամ չորս մանէթ տալու, կ'գտնենք, եթէ միայն կ'կամենանք, դրամ և օւսումնարանի ու գրքի, օրագրի ու լրագրի համար ևս: Եթէ մեր մարմինը պատուելու միջոց ունենք, նորա համար թանգազին շորեր կարելով, կարող ենք զրուհի, թէ կ'կամենանք, դրամ և մեր հոգեւոր կարողութիւնը զարգարելու համար: Ահնք ենք մեզ բարոյապէս ֆիասում, պաշտելով ազիտութիւնը, անգործունէութիւնը: Բայց պէտք է իմանանք, որ բարոյական մահը վատթար է քան զմարմնաւորը, որ կարծում է գոնէ մարդուս աննախանձելի գոլութիւնը աշխարհիս վերայ. բայց մեզ համար Աստուած վճռել է. թէ ոչ կամիմ ըզմահ մեղաւորի այլ զդաւնալ նորա 'ի չար ճանապարհէ և զկեալ: Երանի թէ մենք ևս հասկանայինք Աստուծոյ այս ողորմածութիւնը և դառնայինք ծուլութեան ճանապարհից և ընթանայինք այն ճանապարհով, որ մեզ ցոյց են տալիս բազմաթիւ աշխատասէր լուսաւորեալ ազգերը, որոնք այսօր մարդկու-

թեան լուսատու տաղն են կազմում: Գիտակցաբար աշխատելն է մարդուս դրամագլուխը: Գիտակցաբար աշխատելն է հաստատուն զրամագլուխը, որ որդիից որդի է անցնում ժառանգութեամբ և օրէց օր զօրանում է և աւելանում:

Թողնենք յիշեալ լուսաւորեալ ազգերի բարեկարգ դպրոցները, և տեսնենք ինչ գործ են կատարում նոցա մէջ օրագիրներն ու լրագիրներն: Սոքա հասակաւորների համար դպրոցի շարունակութիւն են, սոքա նոցա միտքը զարգացնող են. սոքա նրանց ճանապարհներ ցոյց տուող են իրանց գործակատարութեան մէջ աշխարհիս երեսին: Փարիզի մէջ միայն մօտ 350 օրագիր և լրագիր է հրատարակվում. և սոքա ամէնքը ոչ միայն իրանց ծախքը ապահովացրած ունեն, այլ և իրանց աշխատաւորներուն էլ վարձատրում են, տալով նրանց կենաց ապահովութիւն: Նոյնն է և ամէն լուսաւորեալ ազգաց մէջ: Բայց մենք թզուկներս մեզ հսկայ կարծելով հանգստանում ենք, քնում ենք և թմրում: Ձենք կարողանում ոչ մի դպրոց բարեկարգ պահել, ոչ մի լրագիր կամ օրագիր պահպանել և զարմանում ենք ու ցաւում, որ այսքան մենք յետ ենք մնացել ուսման մէջ: Այս շատ բնական է, իրաւ է մենք ևս սովորում ենք, միայն գիտութիւնը մեզ համար միայն զարդ է, և ոչ հարստութեան ու բարօրութեան աղբիւր. 25 տարին լրացաւ էլ ուսումնի և գիտութիւնն էլ աւարտեցաւ մեզ համար. մենք հարկաւոր չենք տեսնում նրանց շարունակելու մեր գործակատարութեան միջոցին ընթերցանութեամբ. ուստի և չենք թանալով ժամանակի հետ, դպրոցում ստացած մեր ուսումով և գիտութիւնով էլ մնում ենք մի և նոյն ազէտը և խեղճը: Լուսաւորեալ ազգերի մէջ ամէն հասակի մարդիկ բազմաթիւ լրագիրներ են պահպանում և իրանց մարդութիւնը պահում նրանով. մինչև անգամ երեսայք պահպանում են լրագիրներ և օրագիրներ իրանց ընթերցանութեամբ: Ամերիկայի մէջ մի երեսայից համար հրատարակվող լրագիր մօտ 500,000 ստորագրվող ունի: Մենք Ռուսաստանի Հայերս և ոչ մի լրագիր կամ օրագիր կարողացանք պահպանել, գոնէ նորա գոյութիւնը ապահովելով: Ո՛ր են այժմ հին Արարատը, Կովկասը, Հիւսիսայայլը, Մառնաց Ա-

ղանին, Ծիածանը, Կռունկը, Հիւսիսը, Վաճառականը, Գարունը, Ճռաքաղը, Ռուսիոյ Համբաւաբերը. բոլորի վերայ էլ մենք հոգոց ասացինք, բոլորն էլ անհետացան միայն յիշատակ մնալով մի քանի մասնաւոր անձանց բարի կամ սխալ գիտաւորութեանց և ցանկութեանց: Երևոյթի պէս երևեցան և երևոյթի պէս էլ անյայտացան, . . .

. . . Որքան նշանակութիւն ունի ընթերցանութիւնը մարդուս համար. կարող ենք հասկանալ, եթէ համեմատելու լինենք մի լուսաւորեալ մարդու վիճակը մի կիսավայրենի և տգէտ մարդու վիճակի հետ: Այստեղ պարզ կերպով կ'երևի լուսաւորութեան ներգործութիւնը, որ ուսումով և գիտութիւններով է ստացվում, այստեղ կ'երևի ճշգրութեամբ լուսաւորութեան ներգործութիւնը, որ ամենաչնչին մարդուն կարող է բարձրացնել և ամենաթոյլին զօրացնել, զարգացնել, աճեցնել: Ինչպիսի մեծամեծ փոփոխութիւններ եղել են ազգերի կեանքի մէջ դէպի բարօրութիւնը, պատմութիւնը ցոյց է տալիս. և այն ամէնը եղել է լուսաւորութեան միջնորդութեամբ, որովհետեւ նա ամենամեծ զօրութիւնն է աշխարհիս երեսին և նորա ազդեցութիւնը բարոյական զօրութիւնի ազդեցութիւն է . . .

. . . Սորա վերայ աւելացնելու է և նորա ազդեցութեան միշտ օգտակատարութիւնը և արդիւնաւորութիւնը, որ հասկանալի լինի մեզ, թէ ինչու եւրոպական ազգերի մէջ նորա գլխաւոր գործիքները այնքան տարածված են և յարգելի: Մարդուս բնատուր է միշտ իր շահը որոնելը, իր օգուտը որոնելը բնութեան մէջ. ուստի և եւրոպացւոց ազգերը փորձով տեսնելով արդիւնաւորութիւնը լուսաւորութեան, այնպէս եռանդով պահպանում են և ծաղկեցնում իրանց մէջ նորա գործիքները, ուսումնարանները տպարանները, լրագիրները և օրագիրները:

Մենք, մարդկութեան մի մասն ենք կազմում. չենք կարող նորա բռնած ճանապարհից դուրս գալ, եթէ կամենում ենք բնական կերպով զարգանալ և առաջ երթալ. բայց եթէ չենք կամենալ աշխատասիրութեան ճանապարհով ընթանալ, . . .

. . . պէտք է անշուշտ նորա անհարազատ զաւակը դառնանք, որովհետեւ գերբնական ինչ չենք կարող լինել: Մեզ աւելի մեծ ամօթ է, և յանցանք չ'վայելել ուսման պը-

տուգները, ինչ որ ուրիշները մեզ համար բազմապատիվ փորձերով պատրաստել են: Մենք ևս փորձել ենք տղիտու թիւնը նա մարդու համար անբնական է. այսքան դաշտեր նրանով բաժան մարդկու թեան զլխաւոր մասնից ապրել ենք, կարծել ենք, թէ նա մեզ գէպի կեանք կառաջնորդէ. բայց ի՞նչ ենք շահվել տղիտու թեանից, ամէն կողմանէ միասնի թախան, բարոյական և մտաւորական, .

. : Այս վեճակի ծանրութիւնը, այո, զգում ենք մենք, միայն ի՞նչ օգուտ սրանից: զգալը միայն հերիք չէ. այլ պէտք է և այնքան արիութիւն ունենանք, որ աշխատենք յաղթել մեր ծուլութեան և դուրս գանք նրանից: Յաղթութիւնը միայն աշխատասիրութեամբ կ'լինի, և սակարող է լինել հետեւանք ձիւղ համոզման, որ մեզ հարկաւոր է ուսումնասիրութեան մէջ հետեւել նրանց, որոնք փորձել են այն ամենայն, ինչ որ դեռ ևս մեզ փորձելու է մնում. հաւատ ընծայելով ուրիշների փորձառութեան, հարկ չըղենք մեզ վերայ անձամբ փորձելու փորձածը, և այս կ'լինի մեր միակ վատաւոր. որի համար անշուշտ շնորհակալ պէտք է լինենք մեր ուսուցիչներին, իսկապէս լուսաւորեալներին, ըստ որում նոքա են, որ մեզ շնորհում են մեր կորցած և կորցնելու ժամանակը իրանց փորձերով: Կարծում ենք, որ այս մեր խօսքերը չեն լինելու ձայն բարբառոյ յանապատի, և մեր սիրելի հայրենակիցները ի վերջոյ կ'ձանաչեն իրանց օգուտը և կ'որոշեն երթալու այն ճանապարհով, որ տանում է գէպի բարձր բարոյականութիւն: Ահա դալիս է նոր տարին, թող լինի նա շրջան նշանաւոր մեր Հայերի կեանքի մէջ:—

Մարդասիրական ընկերութիւնն Բազուայ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին Հայաստանի պարտականութիւն է համարում յայտնել մի քանի տեղեկութիւնք իրան հայրենակիցներին վասն զործոց ընկերութեան, նաև վասն անակնկալ վաղահաս մահուան իր հիմնադիր անդամին՝ մի քաջանուն և երևելի երիտասարդի և ազգակցի, որ է Տփլիսի քաղաքացի բժիշկ պ. Գաւիթ Յարութիւնեան Ռոստոմեանց. որ այս մօտ օրերս բաժանվելով մեզանից անդարձ, կնքեց իւր երկրաւոր կեանքը ի 16ն անցիկոյ հոկտեմբերի տարւոյս ի մէջ զիշերի, երբոր ժո-

ղոված կային նորա մօտ բարեկամ անձինք հիմնադիր անդամք ընկերութեան և սրտացաւ մարդիկ ի մի թարութիւն նորա:

Այս երջանիկ անձն, որ շատերին ևս յուսամբ յայտնի լինի իւր նախանձելի զործքերով, ի սկզբանէ անտի այսինքն յետ հաստատութեան կանոնադրութեան յիշեալ ընկերութեան բարձրագոյն հրամանաւ ի 21 մայիսի 1864 ամի ըստ միաձայն յանձնարարութեան հիմնադիր անդամոց ընկերութեան համեմատ 16-րդ յօդուածոյ կանոնադրութեանց ընկերութեան յանձն առած էր կառավարել միայնակ ընկերութեան բոլոր ներքին և արտաքին զործքերն և աշխատում էր իւրովսնն արդիւնաւոր կացուցանել ընկերութեան օգուտն և շահացնել նորա նպատակներն, որոյ համար ընկերութիւնն պարտապանութիւն է համարում իրան զոհունակ լինել. մի այսօրինակ անձնի անձանձիր աշխատութեանց համար յօդուած ազգի և եկեղեցւոյ և խնդրում է իրան կողմանէ իւր հայրենակիցներին անջնջ ունենալ սորա յիշատակը, որ Հայերով. իրան անձնական տկարութեան հանգամանաց դրած էր ի կշիռ իրան վերջին արեան կաթին ի շահ ընկերութեան:

Յետ մահուան հանգուցեալ պ. Ռոստոմեանցին հիմնադիր անդամք հասու լինելով, թէ արդէն լրացած է ընկերութեան թիւն համաձայն 16-րդ յօդուածոյ կանոնաց ընկերութեան, ուստի և պարտէ ժողով կազմել անդամներ բնորոյց համար, որ նոքա իրաւունք ստանան նիստ ունենալ ընկերութեան խորհրդի մէջ ի կառավարութիւն զործոց ընկերութեան և թէ մինչև հիմայ այս հարկաւոր և վսեմ առարկայի համար հոգս չէ եղած, վասնորոյ պարտականութիւն ենք համարում հրաւիրել խոնարհաբար իրանց անդամներին, որ քաղաքում որ կան, ուշադրութիւն դարձնել այս բանիս վերայ, շնորհ առնել կամ անձամբ ներկայանալ այստեղ և կամ դրով յայտնել իրանց հաճութիւնը վասն յիշեալ ամենակարեւոր առարկայի և ընարութեան նախագահի:

Խոստանում է և քաջայոյս է ընկերութիւնն, որ յետ այսօրիկ իւր ամենայն զործողութիւնքն կարգաւոր եղանակաւ յառաջ տանի և կարողանայ արդիւնաւոր երեւիլ իւր ազգայնոց առաջ:

Ընկերութիւնս հրաւիրում է ջերմօրբ իւր հայրենակիցներին օգնական լինել իւրաքանչիւր որ ըստ կարի այս ազգօգուտ և նախանձելի զործիս, անդամ գրվելով սրան, որից ժամանակաւ յուսալի են մեծամեծ բարի զործքեր և ակնկալութիւններ:

Ընկերութիւնս արդէն իսկ սորա յետ միասին ուղարկում է իւր բոլոր անդամոց, որ քաղաքում որ են, հրաւիրական նամակներ հանդերձ մի օրինակաւ կանոնադրութեան ընկերութեան, ներկայանալ այստեղ կամ իրանց հաճութիւնը ցոյց տալ դրով ի յուսմար ամօց 25-ն 1870 ամի ժողով կազմելու համար յընարութիւն անդամոց և նախագահի իւրոյ:

Գրիգոր Ռոստոմեանց

Ի Բաթում

4-ին դեկտ. 1869

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԸ

Տերմինների զարհուրելի աւերածքը—նոցա զարմանալի շինութիւնքը. թագաւորը և թագուհին—մշակները և զինուորները.—Ամերիկական տերմինները—նոցա թշմամբը.

Թէ տերմինները կամ սպիտակ մըջլինները լաւ անուն չեն կրում, այդ երեւում է այն խօսքից, fatalis, atrox, destructor (ճաշկատադրական, դժնդակ, աւերիչ), որոնցով բնագէտը որոշում է նոցա զանազան տեսակը, և յիշաւի առաւել քնքուշ անունները անյարմար կ'լինէին այն կենդանիներին, որոնց լիննէոս անուանում է մարդկութեան պատիժ երկու շնդկաստաններումը:

Սոքա միասակար և մի և նոյն ժամանակ օգտակար մթեղներ են, որոնք տարածուած են բոլոր այրեղեալ դօտիում, հասնելով մինչև անգամ հարաւային Ֆրանսիան և Սիցիլիան, և որոնք երկրիս վերայ այն պաշտօնն են կատարում, ինչպէս toerdo ծովի մէջ, ուրեմն եթէ սոքա մօնէին մի որ և իցէ շինութեան մէջ, այդ միջոցին միայն ապակին և մետաղը կարող էր ազատ մնալ. նոցա յարձակումնից: Փայտը տերմինի ամենասիրելի կերակուրն է, նոցա քանակութիւնը այնքան շատ է և այնպէս լաւ են զն-

նաւորուած, որ բաւական է նոցա մէկ քանի շաբաթ մէկ մեծ տուն ուտելու կամ ոչնչացնելու համար: Արտաքուստ կարծես թէ բոլորը ամբողջ է, բայց գերանի և սիւների միջուկը բոլորովին կերուած է, այնպէս որ գերանից միայն մնում է մի բարակ խողովակ և այս սարսափելի կործանիչները խաւարի մէջ են աշխատում այնպէս, ինչպէս մի սարսափելի ախտ մաշում է մարդու կեանքը: Համարեա չկայ մի այնպիսի անպիտան գործարանաւոր մարմին, որ չուտէին տերմիտները: Նոքա շինում են իւրեանց ճանապարհները արկղի, սնդուկների մէջ և շատ անգամ մի գիշերում ոչնչացնում են հողաթափներ, կօշիկներ և թղթեր: Այն մեղներին պէտք է վերաբերել և այն հանգամանքը, ասում է Հոմերոսը, որ արեադարձի Ամբրիկայում շատ սակաւ են պատահում ձեռագիրներ, որոնք կէս դարից աւելի չեն լինում:

Փորեկը մէկ անգամ, ներս մտնելով սենեակի մէջ, որ մի քանի շաբաթ փակած էր եղած, նկատում է որ մի բան պատահել է իւր գեղեցիկ փորագրած Անգղիական պատկերներին, զարմանալի չէ, որովհետեւ փայտեայ շքանակները և պատկերները համարեա կերուած էին բոլորովին, և ապակիքը միայն կախէին ընկած պատերից, յենով կաւ է շաղախի վերայ, որից տերմիտները իւրեանց յափշտակութեան ժամանակը շինում են ծածուկ անցքեր իրանց համար:

Աղանսօնը բնակվում էր փոքրիկ Գորեկղզու վերայ, որ մօտիկ էր դալար հուանդանից, երբ նա բնակվեցաւ մի յարդից շինած բնակարանի մէջ, որ բոլորովին նոր էր, մէկ ամիս չքաշեց, որ սա թափանցիկ եղաւ: Սա այնքան մեծ քամախտութիւն է, բայց տերմիտները կերել էին նորա պայուսակը, քարշ էին տուել նորա գրքերը, ներս էին մղուել մինչև անկողնի և վերջապէս մօտեցել էին նոյն խիւ ճանապարհորդին: Ոչ խմելու ջուրը, ոչ աղի ջուրը և ոչ զինու. քացախը և ոչ կծու հեղանիւթները չեն կարողացել ազատվել միջիւններից, այնպէս որ Աղանսօնը հարկաւորուած էր թողնելու խրճիթը և որոնելու մի այլ բնակարան: Մէկ անգամ Մարցիւրը գիշերը զարթեցաւ ցրտից (ճանապարհորդութիւն Բրազիլիայում), որ զգում էր մարմնոյ վերայ. շօշափելով միջուկը, գտաւ մի սառը և մեծ զանգուած, որ շառմարժով

էր անկողնի վերայ. ինչպէս զարմացաւ, երբ կրակի առաջ նա տեսաւ, որ այս շքողները տերմիտներն էին: Անրնակ և օդը չ'փոփոխող սենեակում այս տերմիտները շինել էին իւրանց համար կաւէ հողից բներ, որոնք բնագէտը չէր նկատել և այդ բները կապակցութիւն ունէին ուրիշ շատ բների հետ, որոնք շինած էին տանիքի ծածկոյթի տակ, բայց այժմ հաւանական է, որ տերմիտները բոլորը անհանգստացած անակնկալ չլքի որսից, մտադիր են եղած անգամիս վելու: Տերմիտները գնում էին 1 ոտնաչափ լայնութեամբ շերտ կազմելով և շարունակում էին իւրեանց ճանապարհը, ուշադրութիւն չ'դարձնելով իւրեանց ընկերների վերայ, որոնք սատակում էին առք ջրից հազարներով: Արշալուսին նոցա ճանապարհորդութիւնը վերջացաւ և սպանուածները լոցրեցին մի քանի կողով:

Տերմիտների աւերածութիւնը մինչև անգամ Եւրոպային չէ խնայել: Արեւմտեան Ֆրանսիայումը այսինքն Charente inferieure նահանգի մէջ կենում է մի փոքրիկ բայց այնու ամենայնիւ տեսակը տերմիտների, որ աւերում է ամբողջ տներ մինչև հիմն, և մի քանի տարի առաջ կերել էին նահանգապետի մատենադարանի համարեա մի մասը:

Թէպէտ և այս շատակը մեղիները ոչնչացնում են մարդկութեան օգտակէտ գործերը, բայց չէ կարելի հերքել, որ տերմիտները արագութեամբ ոչնչացնելով փառապաշտական առարկայքը, մաքրում են գետինը և օդը և սորանով օգուտ են տալի: Եթէ որ քամին մէկ ահագին ծառ վայր ձգեց տերմիտների ճանապարհի վերայ, այն ժամանակը նոքա իսկոյն բանում են նորա մէջ իւրեանց անցքերը և կարճ միջոցում ծառիցը ոչինչ չէ մնում: Այս վերաբերութեամբ արեադարձի բնակիչը պէտք է ամաչի տերմիտի աշխատասիրութիւնից, որովհետեւ նա առաւել շուտ յանձն կառնու մէկ մեծ պտոյտ անելու քան թէ մէկ թեթեւ աշխատանք քաշելու, իստակելու համար փակուած ճանապարհը:

Թէպէտ և տերմիտները իւրեանց թեւերի կազմուածքով այնքան զերազանցում են հասարակ միջիւններից, որ բնագէտները վերաբերում են նրանց բոլորովին ուրիշ կար-

գերի, բայց կեանքի կողմանէ այս մեղիները չափազանց մօտիկ են միմեանց: Տերմիտների մէջ նոյնպէս նկատվում է թեւաւոր որձեր, էգեր և անթեւ մշակներ և զինուորներ: Տերմիտները բնակում են մեծ հասարակութեամբ և շինում են արհեստական շինութիւններ, որք անհամեմատ կատարելագոյն են միջիւնների շինութիւններից: Մի քանի տեսակները (termes atrox et mordax. Smeathman) հողի վերայ շինում են զլանաձև բուրգեր, ծածկուած կոնաձև ծածկոցով, այնպէս որ բոլոր շինութիւնը սուսկի ձև ունի: Միւս տեսակները (termes destructor arborum) իւրանց շինութիւնները շինում են ծառերի վերայ, շատ անգամ բաւականին բարձր տեղում: Այս օդային բները երբեմն լինում են մեծ տակաւի չափ և ընդհանրապէս պատահում է նոր աշխարհում: Termes fetalis, որոնք զլսաւորապէս բնակվում են արեւմտեան Ափրիկէում, սոցա շինութիւնը մինչև 12 ոտնաչափ մեծութիւն ունի:

Այս շինութիւնները սկզբումն լինում են 3 կամ 4 ոտնաչափ բարձրութեամբ շաքարի զլխի նման: Այսպիսի կօնուսների մօտ տերմիտները շինում են նոր շինութիւններ և ծածկում են նրանց հասարակաց հարկով, այնպէս որ մէկ մարդ կարող է ներս մտնել: Շատ անգամ ճանապարհորդները բարձրանում են այսպիսի տերմիտների բլրակների վերայ, որպէս զի նորա բարձրութիւնից նայեն անապատը, որ ծածկուած է խոտով:

Երբ որ շինութիւնը հասնում է մինչև այս սառիճանը, այն ժամանակը ներքին կօնուսները ոչնչացնում են բացի զազաթններից: Տերմիտները բնակվում են միայն բլրի ստորին մասում: Միջին տեղում և զրեթէ գետինին հաւասար գտնվում է նուիրատունը բոլոր հասարակութեան, այն է մեծ բժիճը, ուր բնակվում է թագուհին իւրեան ամուսինով. թագուհին մասնակցով մի անգամ բժիճի մէջ նա այլ ևս չէ դուրս գալի այնտեղից: Թագաւորական բնակութեան շուրջը գտնվում է զարհուրելի լաբիրինթոսը անհամար սենեակներով, որոց մէջ գրտանվում է մազմաթիւ խումբ ստրուկների և զինուորների. այն տարածութիւնը, որ գտնվում է այս սենեակների և արտաքին պատի մէջ, լիքն է բժիճներով, որոնք նշանակուած են ձուերի, փոքրիկ բոժոժների և ուտելիքն պաշարների համար:

Սորերկրեայ ճանապարհները, որոնք տանում են բլրի մէջ և տալիս են կաւ մըրջիւնի շինութեան համար, պակաս զարմանալի չեն նոյն իսկ բլրից: Անցքերը սկզբում 1 տոնաչափ զրամագիծ են ունենում, նոքա բոլորովին զլանաձև են և ծեփած շաղախով, որից որ շինում են նոյն իսկ բլուրը: Այս անցքերը թէք գնում են երկրի մէջ 2 կամ 3 տոնաչափ խորութեամբ, որից յետոյ նոքա դառնում են բոլորովին հորիզոնական և բաժանվում են շատ ճիւղեր և շատ անգամ բնակարանից բաւականին հեռու բարձրանում են երկրի մակերևոյթի վերայ: Այստեղ ուր անցքերը բացվում են բլրի մէջ, նոքա միանում են ուրիշ ուրիշ շատ ծուր ճանապարհների հետ, և որոնք ծովելով ամենայն ուղղութեամբ, գնում են բնի յատակից դէպի վերին կամարը, այսինքն դէպի համբարանոցը և բժիճները, ուր պահվում են ձուերը: Այս բոլոր անցքերի ծուրը զրուծիւնը ամենահարկաւորն է. գոնէ այն տեսակ տերմիտների համար, որոց կազմութեամբը չէ թոյլ տալի ման գալ ուղղահայեայ մակերևոյթի վերայ: Ճանապարհը թեթեւացնելու համար վերին սենեակից մինչև թագաւորական բժիճը, նոքա միացրած են միակամար կամուրջով: Շինութեան արհեստը կենդանաց թաւաւորութեան մէջ շատ զարմանալի է: Այս կամուրջը յօրինում է սիւնների վերայ, և ունի մինչև $\frac{1}{3}$ բլրաչափ լայնութիւն և փորուած է խողովակներով այնպէս, որ տերմիտները շատ հեշտութեամբ կարող են ման գալ վերև և ներքև: Այսպիսի վիթխարի շինութիւնը պահանջում է բազմաթիւ մշակներ, այս պատճառով բլրի բնակիչների թիւը անհամար է:

Տարուայ չոր եղանակի վերջերում և անձրևային ժամանակի սկզբներում, եղբրը և որձերը, որոնք նոր դեռ ևս ենթարկուել են վերջին փոփոխութեան (մեծութեամբ նոքա այն ժամանակը հաւասար են լինում կամ 2 զինուորի կամ 30 մշակի) թանձր խումբերով թռչում են անցքերի բացուածներէ: Օղը նորանցով լցվում է և շատ անգամ քամին հեռացնում է նրանց իւրեանց բներէ: Նոյա դիւրաբեկ թռչելը մի քանի ժամից յետոյ վայր են ընկնում և հետեւեալ առաւօտը նոքա ծածկում են դաշտերի և ջրերի երեսն: Նոյա բազմաթիւ թռչնաւորը այսինքն մշխենները, թռչունները,

սողունները, նոյնպէս և Նեգրները և Հնդիկները յարձակում են նոյա վերայ և այնպիսի կոտորած են անում, որ մի քանի հարիւր հազարիցը միայն մի քանի զոյգ է կենդանի մնում: Այն միջոցին մշակները, որոնք միշտ պարապած են իւրեանց սրահները երկարացնելով, գտնում են այս զոյգերից մինը ազատուած և իսկոյն ընտրում են նրանց թագաւոր և թագուհի նոր թագաւորութեան: Եւ որպէս զի պահպանեն նրանց թշնամիների յարձակմունքից, իսկոյն արգելում են բժիճների մէջ և զործունեայ հպատակները բերում են նրանց համար բաւականին քանակութիւն կերակրի: Որձը շուտով մեռնում է, բայց թագուհու մարմինը փոխանակ նիհարանալու այս կորստից, աճում է աւելի և աւելի, այնպէս որ մարմինը դառնում է 3 բլրաչափ երկարութեամբ և լայնութիւնը համապատասխան դրան. իսկ ըստ ծանրութեան հաւասար է լինում 30,000 սովորական մշակների, այսպիսի մեծ բովանդակութեան համար 'ի հարկէ և պէտք է մեծացնել նոյն իսկ բժիճը — և հարկաւորութեանը նայելով աներկբայ աւելի և աւելի ընդարձակում են բժիճը:

Այժմ թագուհին գիշեր ու ցերեկ շարունակաբար մէկ բոպէի մէջ 60 ձու է ածում և որովհետեւ ձու ածելու միջոցը երկու տարի տևում է. վասնորոյ այս երկու տարուայ միջոցում ածում է մինչև . . . 65,000,000 ձու: Ձուաները շուտով փոխադրվում են սպասաւորների միջնորդութեամբ, որոնք մեծ քանակութեամբ գտնվում են թէ թագաւորական սենեակում, և թէ մօտակայ սրահների մէջ, նոյա համար որոշած բժիճները, որոնք շատ անգամ 4 կամ 5 տոնաչափ հեռու են լինում: Բոժոժների վերայ ևս հոգում են ծառաները, բայց դեռ ևս յայտնի չէ թէ նոյա կերակուրը և թէ նոյա փոխանցութեան ժամանակը:

Աւերակները նորոգելու ժամանակ, որ պատահում է շինութեանց հետ, տերմիտները ցոյց են տալի անսովոր գործունէութիւն: Եթէ որ մէկը քանդէ, աւերէ վերին յարկը, շատ անցքերը նմանապէս և թագաւորական բժիճը, այն ժամանակ հետեւեալ առաւօտը բոլորը նորից նորոգած է լինում:

Կարելի է տեսնել մի հարցասիրեկ

տեսարան, հատանելով փայրիկ խրամ տերմիտների շինութեանց մէջ: Առաջին անգամ բացուածքում երևում է զինուոր հէնց կարծես թէ թշնամու զօրք է տեսել, որից յետոյ վերադառնում է և աղմուկ է ձգում զօրքի մէջ: Նորա ետեւից գալիս են 2 կամ 3 զինուորք, յետոյ դուրս է գալիս ամբողջ զօրքը և այնպիսի արագութեամբ ու այնքան որբան կարող են անցանել բացուածքի լայնութեան վերայ: Ձինուորների քանակութիւնը մեծանում է, քանի որ չէ սկսվում յարձակմունքը: Ձեւ կարող նկարագրել այս փոքրիկ զինուորների կատաղութիւնը, նոքա կոյր եռանդով, երբեմն ընկնում են բլրից և որովհետեւ կոյր են, ուստի խաճանում են առանց նշմարելու այն բոլոր բանը, ինչ որ պատահում է նրանց ճանապարհի վերայ: Եթէ խրամը շարունակում են մեծացնել, պատեւրազմը սասականում է 10 անգամ աւելի. վայ նրան, որի ոտքը և ձեռքը կ'ընեն տերմիտ զինուորները, միանգամից խաճանում են միւր այնպէս, որ եղջերեայ ծնօտները հանդիպվում են, և նոքա արգէն չեն բացանում ծնօտները թէև կտոր կտոր անէին զինուորներուն: Երբ որ յարձակմունքը դադարում է, զինուորները մանում են բլրի մէջ, բայց նոքա դեռ ևս չաներևութացած, արգէն մշակները շտապում են դէպի խրամը բռնելով իւրեանց բերանի մէջ շաղախի կտոր որ մեծութեամբ իւրեանց մարմնոյ չափ է: Նոքա իւրեանց տեղերը հասնելով իւրաքանչիւրը դիզում է իւր բեռն բացուածքի մօտ — այս բոլորը կատարվում է այնպէս կարգով և այնպիսի արագութեամբ, որ չնայելով այստեղ հազարաւորներն զբաղուած են իւրեանց գործերով, բայց ոչ մէկը միւսին չէ խանգարում և չէ արգելում: Ընդհանուրի զօրութեամբ հէնց կարծես կախարդական կերպով բարձրանում է նոր պատ որ ակն յայտնի նուազեցնում է խրամը և վերջապէս բոլորովին ծածկում է այն: Քանի որ մշակները աշխատում են այն կերպով, համարեւ բոլոր զինուորները հեռանում են և հազիւ միայն մի քանիսը, ինչպէս վերապագը, զբօսնում են մշակների մէջ, բայց իւրեանց մասնակից չեն լինում մշակութեանը: Յարձակմունքի վերանորոգութեան ժամանակը, դարձեալ մի և նոյն տեսարանն է կրկնվում, զինուորները նորից երևում են, իսկ մշակները թագում են, մինչև որ վե-

լուսանգնած խաղաղութիւնը չի դուրս կան-
չիլ նրանց, բեռնաւորութեամբ կաւէ շաղախով :

Թէպէտ և միջիւնների մեծ մասը աշ-
խատում է ծածկած սրահների անցքերում,
սակայն կան և այնպիսի տեսակները, որոնք
չեն փախչում ցերեկվան լոյսից : Սմիտմանը
մէկ անգամ անտառովը անցնելիս լսեց մի
բարձր շշնջիւն, նման օձի շշնջի, նա շու-
տով նկատեց, որ այս զարհուրեցիկ աղմուկը
դուրս է գալիս տերմիտների անթիւ գորգե-
րից, որոնք դուրս էին գալիս բացուածքներից
երկրի վերայ : Ոչ հեռի այստեղից զօրքը
բաժանվում է երկու զխաւոր գունդ, որոնք
զխաւորապէս բաղկացած էին մշակներից և
շարժում էին կարգով և իւրաքանչիւր շար-
քի մէջ 15 հոգի : Մշակների հետ միասին
գնում էին զինուորներն, որոնք կարծես թէ
հողիւ կարողանում էին տանել իւրեանց ա-
հաղին գլխները և նման էին ցուլերի ոչնար-
ների հօտի մէջ : Գունդի երկու կողմից զը-
նում էին մեծ բազմութիւն ուրիշ զօրքերի,
որոնք պատրաստ էին պաշտպանելու զօրքի
թիւը : Ի վերջոյ մի քանի զինուորներ բար-
ձրացան մօտակայ բոյսերից մէկի վերայ և
իրիւ հրամանատարներ զօրքի, հանգարտ
նայում էին անցկենող զօրքին : Երբեմն եր-
բեմն նոքա քսելով իւրեանց ծնօտները տե-
րւին ձայն էին հանում, որին զօրքը պա-
տասխանում էր բարձր շշնջիւնով, որ կար-
ծես համապատասխան էր յիշեցէն խօսքին :
Այսպէս 15 քայլ անցնելով երկու գնդերն
էլ առանձին հեղեղների նման, միացան և
բազմութիւ ճիւղքուածների միջով մտան
գետնի տակ : Սմիտմանը մէկ ժամից աւելի
նայում էր տերմիտներին, և երբ հեռանում
էր այդտեղից, տերմիտների հեղեղը դեռ էլի
բազմութիւ էր ինչպէս սկզբումն : Այս տե-
սակ մթեղների բոժոժները և մշակները աչ-
քեր էլ ունեն :

Ամերիկայի տերմիտները թէ իւրեանց
շինութեանց ճաշակով և թէ իւրեանց բազ-
մութեամբ յետ չեն մնում հին աշխարհի
տերմիտներից : Կվիանայի սաւանններում թէ
բարձր տեղերում և թէ թփերի մէջ, ինչ-
պէս թզուկների բնակութիւն, երևում են ան-
թափանցիլ անձրեւի համար և անխորտա-
կելի արևադարձի մրրկից տերմիտների բլուր-
ները, շաքարի գլխի, բուրգի, սուկի և սիւ-
ների նման : Այս բլուրների գագաթներում
նստում է երբեմն փոքրիկ և զեղեցիկ բազէն

որ ինչպէս կայծակ յարձակում է, որսում է
մթեղներին և մողեսին. ու նոյն արագու-
թեամբ յետ է դառնում որից իւր տեղը :
Այսպիսի բլուրների վերայ ևս մեծ անգղը
ինչպէս աւազակ սպասում է անգղոյշ կեն-
դանիներուն : Այստեղ շատ անգամ ջեր-
մանում է զգուշի սեւա մողէսը, որնոր ինչ-
պէս երևոյթ անյայտանում է խոտի մէջ ճա-
նապարհորդի մօտենալուց :

Բրազիլիայի դաշտերի մէջ, կամ բաց
բարձրադիր տեղերում տերմիտների բլուր-
ները (նոքա սովորաբար այստեղ ունեն ա-
ւելի տափարակ ձև) այնպէս շատ են, որ իւ-
րաքանչիւր 10 կամ 20 քայլի վերայ նրանց
կ'հանդիպես : Միջնակերը բաց է անում իւր
մեծ մագիլներով այս շինութեանց մէջ բա-
ցուածքները, ուր որ յետոյ բուն է դնում
փոքրիկ բուն : Այսպիսի տերմիտի բուններ
մոխագոյն գոյնով և բոլորակ ձևով կախ
ընկած են լինում և հաստ ծառերի ճիւ-
ղերի վերայ և համարեա իւրաքանչիւր բարձ-
րադիր և անշարժ կակուտի վերայ :

Շատ թռչուններ և ձկներ ոչնչացը-
նում են փայլուն ձկան անցկենալու ժամա-
նակ, հենց այսպէս էլ տերմիտներն սատա-
կում են անհամար թռչնամիտներից : Միջնա-
կերները, փայտփորները և ուրիշ շատ կեն-
դանիներ նօսրացնում են նոքա կարգերը և
մարդոյ փոխանակ վրէժը հանում են նորա-
նից, որի գոյքը նոքա շատ անգամ ոչնչա-
ցնում են : Բայց մարդը տերմիտին իբրև կե-
րակուր էլ գործ է ածում : Մի քանի տեղե-
րում, ինչպէս արևելեան շնդկաստանում, տե-
ղական բնակիչները տերմիտների բունների
մէջ շինում են 2 բացուածք, մէկը հողմի
կողմից, իսկ միւսը նորա տակ, այս վերջինի
մօտ դնում են մէկ անօթ օժած անուշա-
հոտ խոտերով, իսկ հակադիր բացուած-
քից ներս են թողնում վատահոտ ծուխ :
Տերմիտները, որոնք անօթի մէջ են ընկնում,
ալիւրում եփվում են և սորանից շինած հացը
շատ համով է լինում : Աւելի կոպիտ նեղը-
ները բաւականանում են տերմիտների ժողո-
վելովը, նոքա թռչելու ժամանակը, և տապա-
կում են նրանց կատսայի մէջ թեթեւ կրակի
վերայ : Սմիտմանը ասում է, որ այս կերա-
կուրը նման է շաքարի և մեղրի կարկան-
դակի :

Թարգմ. Աղեք. Սիմէօնեաց
Խաղաղէցի :

Պ Ա Ր Տ Է Զ .

Պարտեզ ունէի լի ծաղկներով
Ամէն տեսակից ամէն գոյն էլ կար
Վարդի կարմիրը, քնքուշ մանուշակ
Բայց ամէնից շատ մինն էր գովելի, մինն
էր գովելի :

Մեխակի հոտը սիւսամբարի հետ,
Ռէհան ու շուշան հոտաւէտ շաբուն,
Ներդաշնակ խառնուած ախորժ բուր-
մուկը :

Բայց ամէնից շատ մինն էր գովելի, մինն
էր գովելի :

Գարնան օրերը հոգ տարայ անխոնջ
Ջրէլ ծաղկունքս և պահել անփորձ,
Սիրելու պատճառ մի հատը դարձաւ.
Ամէնից էլ շատ դա էր գովելի, դա էր
գովելի :

Երանեցին ինձ բարեկամներս
Շարժուեց տեղեցը դիմ անգամներս
Անուն չունէր դա յսիրուն, կանչեցի.
Չուն ամէնից շատ դա էր գովելի, դա էր
գովելի :

Փարվանա դարձայ ծաղկներին շուրջ,
Հսկեցի սիրով և միշտ աչալույջ
Նա գրաւեց ինձ — պարգեւ տիրոջ,
Չուն ամէնից շատ դա էր գովելի, դա էր
գովելի :

Աշխարհքս նա էր, կեանքս էլ դրանում,
ձմում էր սիրտս հոգիս էր հանում,
Կսիրունի էշից քունս չէր տանում,
Չուն ամէնից շատ դա էր գովելի, դա էր
գովելի :

Բայց ան, ինձ համար երկար չմնաց.
Թաւամած սիրունը մնաց կորացած.
Կանգ առաւ լեզուսս սիրտս քարացած
Ասացի հալած զա էր գովելի, դա էր
գովելի :

Կիսամեռ ընկած հոգսի ծովումը
Պատեց իմ շուրջս ձիւն ձմեռային,
Ազդեց սիրունին գրկեց թեւերը,
Ասացի հալած զա էր գովելի, դա էր
գովելի :

Հարաւից հնչեց անողորմ բուքը
Գուշակեցի ես սիրունիս սուգը,
Խլեց արմատը տարաւ իր գողը
Նրա համար էլ դա էր գովելի, դա էր
գովելի :

Թշուառ սիրունիս ցաւալի մահուան
Պատճառն ինչէր, հարցնում էի ես,
Չէր ուզում հալած թաղորանայ կեանքս,

Նրա համար էլ դա էր գովելը, դա էր գովելը :

Կամ իմ թշնամիս սիրունը ինքն էր
կամ արմատակեր ճիճուն էր երկրի,
կամ յըրտասարսուռ բուքը անիրաւ .

Կամքն Աստուծոյ էր, դա էր գովելը, դա էր գովելը :

Բայց վայ. սիրունիս տեսայ երազում
լեզու էր առել ու խօսում արագէս .

-- Ինձ մարդ գողացաւ թառամեցայ ես .
Նրա համար էլ ես եմ գովելը, ես եմ գովելը :

Ի՞նչ անիրաւ ձեռք, ի՞նչ անիրաւ հոգի
ցաւ տուաւ սրտիս, տիրեց սիրունիս .

Սրահար կանեմ, լերդը կ'հանեմ,
Թէ կուղ ինձ ասեն, դա չէր գովելը, դա չէր գովելը :

«Մարդի» մի՛ լռիր. սուգ արա՛ իսպառ .
Սիրունիդ կեանքը միտ բեր անդադար,
Դատիր թշնամիդ կշռքով արդար .

Մինչ ամէնքն էլ ասեն դու ես գովելը
դու ես գովելը :

Սիրունիդ կեանքն էժան մի՛ ծախիր .
Անխիղճ մարդկանցից միշտ հեռու փախիր,
Հաստատ կաց յուսով, մահից մի՛ վախիր .
Չուն աշխատանքիդ վերջն է գեղելը վերջն է գեղելը :

Մարտիրոս Աբրահամեանց

Ի Նախի

1869 ամի նոյեմբերի 14ին

ԶԼՋԱՅՈՂ

1. Ըղձափափադ նպատակիս
Եմ ես ահա մօտենում
Բայց ի՞նչ ասեմ, որ այդ սրտիս
Խնդու թիւն չէ պատճառում :

2. Ահա ակեայ այն անօթը
Այլ ի՞նչ է ինձ արգելում
Ոչ երկիւղը, ոչ ամօթը
Ինձ այլ ես չեմ իշխում :

3. Ոչ ոք ես չ'կայ այստեղ
Նպատակիս խոչարկու,
Բայց ասում է մի ձայն ահեղ
«Ի՞նչպէս, մի՞թէ խուլ ես դու» :

4. Չէ, ես խուլ չեմ եղել երբէք
Այլ կամեցող խլանալ,
Որ քեզանից, ով ձայն ահեղ,
Կարողանամ ազատ մնալ :

5. Գետնի խորքը թէ ծածկոցը
Ծնան քեզ այս տան մէջ
Ազահութեան այրող բոցը
Շիջուցանել զերդ հրէջ :

6. Մահահրաւէր լուծիւնը,
Այն, դու չես խանդարում .
Բայց հոգւոյս մէջ քո հնչեւնը
Որոտաձայն է լսում :

7. Տալիս եմ քեզ, անաչառ ձայն,
Իմ խոստմունքը հարադատ,
Որ յահաւոր աւուրն յայն
Լինեմ խայթիցըդ ազատ :

Նիկողայոս Լաւրէանց

Ղ. Լաւրէանց

ԹԵԹԵՒ ՊԱՏԻԺ:

Մի մարդ, որի որկրամոլութիւնը ա-
մենին յայտնի էր, մօաւ Գլխի բանաստեղ-
ծի դահլիճը, երբ որ ինքը տանուտէրը իւր
առանձնարանումը պարագում էր : Վառա-
րանի վերայ տեսաւ խորոված խնձոր, չ'կա-
րողացաւ իւր ազահութիւնը զսկելու և
կերաւ : Նրբոր ներս մօաւ Գլխի տեսաւ,
որ խնձորը, որ իւր նախաձառն համար պատա-
րաստած էր, անհետացել է : Առ երեսս ձե-
ւանալով վշտացած, հարցուց որկրամոլից,
արգեօք չէ կերել նա խորոված խնձորը :
Որկրամոլը ասաց թէ «Ո՛չ» : Փառք Աստուծոյ
որ այդպէս է, ասաց Գլխը . ապա թէ ոչ չա-
րաչար պիտի մնասուէիր, որովհետեւ մկներից
հանգստութիւն չունենալով՝ ես զառիկ էի
ցանել նորա վերայ, որ թիւնաւորեմ մկնե-
րուն : Այս որ լսեց որկրամոլը՝ քիչ մնաց
որ վախից խեղճ թուցնէր, սարսափած տե-
ղից ելաւ և յուսահատաբար սկսաւ գոռա-
լու «կաթ տուէք, կաթ տուէք ի սէր Աս-
տուծոյ կաթ տուէք» : Այն ժամանակ Գլխ-
ը միամտեցուց նորան խոստովանելով իւր
սուտը, որով փոքր ինչ վրէժառու եղաւ
նախաձառնից զըկուելուն համար :

ԿԱԹՈՒԱՄ :

Մի Անգղիացի պարոն կաթուած ցա-
ւով սաստիկ տանջուած՝ պառկած էր ան-
կողնի մէջ, երբ որ նորան իմաց արին թէ
մի բժիշկ կամենում է նորան տեսնել և խոս-
տանում է տալ այնպիսի ծար, որ իսկոյն կը
բժշկէ նորա հիւանդութիւնը : Կատարել է
եկել այդ բժիշկը, թէ ոտով «հարցուց
հիւանդ Անգղիացին : «Ոտով է եկել» պա-

տալիսնեց ծառան : «Եթէ ադպէս է, ու-
րեմն զնա տա՛ն այդ խաբերային, որ «գնաց,
ուրանից որ եկի է, եթէ ունենար այդպիսի
սի հզօր ծար, նա ոտքով չէր մանգար, այլ
վեց ձի լծած կառքով . բայց յայդմանէ, ոչ
նա իմ, այլ ես նորա դուռը, ախոր խփէի
և այս ցաւիցս աղտոտելու համար պիտի
առաջարկէի իմ կայքի կէտը : »

Ի՞նչ է ՀԱՆՃԱՐԸ :

Մի մարդ հարցուց մի գիտնական և
երևելի անձից, թէ ինչ կնշանակէ հանձար :
Գիտնականը պատասխանեց հարցնողին . «Ե-
թէ դու ունենայիր այդ բանը՝ չէիր հարց-
նիլ . իսկ եթէ չունիս՝ որքան ես պատմեմ
մեկնեմ չես հասկանալ, ուրեմն պարզ տես-
նում ես որ քո սրտի փափաղը չեմ կարող
կատարել» :

ԱՐԴԱՐ ՎՃԻՌ :

Մի դործաւոր եկեղեցւոյ բարձր աշ-
տարակի վերայ բարձրացած՝ նորոգում էր
շինութեան յորկը . անպզուշութեամբ ոտ-
քը ուղծաբերով խեղճ ցած զըրուեցաւ
այնտեղից և ընկաւ մի մարդու վերայ, որ
տեղն 'ի տեղ փչեց հոգին . բայց դործաւորը
մնաց ողջ և առողջ : Մեռնողի ազգականները
զանգատեցան տկամայ մարդասպանի վերայ և
խնդրում էին արդարութիւն պահանջելով
որ դործաւորը կամ պատժուի ինչպէս մար-
դասպան, կամ մեծ տուժանք վճարէ : Թէև
զանգատը, անհիմն էր, բայց տեղի օրենքով
զանգատողը պիտի բաւականութիւն ստա-
նար : Բարեխեղճ դատաւորը չէր համարձա-
կում պատուհասել դործաւորին, որովհետեւ
նորա արածը պատահմունքի հետեանք էր
և ոչ չար խորհրդոյ : Եւ այսպէս վճիռ ա-
րաւ, որ այն ազգականը որ կամենում է վը-
րէժխնդիր լինել դործաւորին . բարձրանայ
նոյն աշտարակի վերայ և այստեղից զըրուի
դործաւորի վերայ և այդ կերպով սպանէ
նորան : Այս վճիռը խաղաղութեամբ վեր-
ջացուց անհիմն բողոքը :

Հրատարակիչ Հ. ԵՆՅԻԱՃԵԱՆՑ

Խմբագիր Պ. ՍԻՄԵՕՆԵԱՆՑ.

Ի Տպարանի Հ. Ենֆիաճեանց և Ընկ.

Ի տան Զիթախանց.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ ДЕКАБРЯ 27 1869 Г.
ТИФЛИСЬ.